

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 15 (Nisan/April 2024), s. 1110-1121.

Geliş Tarihi-Received: 15.01.2024

Kabul Tarihi-Accepted: 08.03.2024

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1420015

Kadın Sanatçıların Gözünden Türk Mitolojisi: Selma Gürbüz, Canan Şenol ve Can Göknil

Turkish Mythology through the Eyes of Female Artists: Selma Gürbüz, Canan Şenol and Can Göknil

Çiğdem DOĞAN ÖZCAN*
Buse KIZILIRMAK ÇEKİNMEZ**

Öz

Mitolojik öğeler, sanatın tarih boyunca evrensel bir dil olarak kullanıldığı önemli bir tema olmuştur. Mitolojik hikâyeler, tanrılar, kahramanlar, yaratıklar ve efsaneler, sanatçılara derin anlamların, sembollerin ve tarihsel bağlamın ifadesi için bir zengin bir anlatım dili sunar. Bu öğeler, insan deneyimini, insan doğasını ve evrensel temaları ele alırken aynı zamanda farklı kültürlerin değerlerini ve inançlarını yansıtır. Antik mitolojiden alınan öğeler, zamanın üstesinden gelebilmekte ve modern sanatta hala ilgi çekici bir şekilde kullanılmaktadır. Araştırma kapsamında ele alınan Selma Gürbüz, Canan Şenol ve Can Göknil'in eserlerinde kullandıkları Türk mitolojik imgelerinin anlatımları incelenecektir. Bu üç kadın sanatçı, farklı dönemlerde ve farklı sanatsal yaklaşımlarla çalışmış olsalar da Türk mitolojik öğelerini eserlerinde kullandıkları gözlemlenmiştir. Araştırmanın amacı, bu sanatçıların mitolojik öğeleri nasıl yorumladıklarını, bu öğelerin sanatlarındaki rolünü ve bu ortak temanın sanatsal ifade üzerindeki etkileri incelemektir. Sanatçılar, Türk mitolojik imgeleri eserlerinde kullanarak evrensel anlamların, sembollerin ve kültürel değerlerin ifadesini birleştirirler. Selma Gürbüz, Canan Şenol ve Can Göknil'in eserleri, farklı dönemlerde ve yaklaşımlarla, Türk mitolojisinin zengin anlatımını sunar.

Anahtar Kelimeler: Türk mitolojisi, kadın sanatçılar, Selma Gürbüz, Canan Şenol, Can Göknil.

Abstract

Mythological elements have been an important theme that art has used as a universal language throughout history. Mythological stories, gods, heroes, heroines, creatures and legends offer artists a rich narrative language for the expression of deep meanings, symbols and historical context. These elements reflect the values and beliefs of different cultures while addressing the human experience, human nature and universal themes. Elements from ancient mythology can transcend time and are still used in modern art in an engaging way. This research will examine the narratives of Turkish mythological images used in the works of Selma Gürbüz, Canan Şenol and Can Göknil. Although these three women artists work in

* Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, e-posta: cigdemdogan@ohu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7897-1216.

** Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, e-posta: busekizilirmak@gmail.com ORCID: 0000-0002-9407-5868.

different periods and with different artistic approaches, it has been observed that they use Turkish mythological elements in their works. The aim of the paper is to examine how these artists interpret mythological elements, the role of these elements in their art and the effects of this common theme on artistic expression. By using Turkish mythological images in their works, the artists combine the expression of universal meanings, symbols and cultural values. The works of Selma Gürbüz, Canan Şenol and Can Göknil present the rich expression of Turkish mythology in different periods and approaches.

Keywords: Turkish mythology, women artists, Selma Gürbüz, Canan Şenol, Can Göknil.

Giriş

Mitolojik hikâyeler, farklı kültürlerde ortaya çıkan anlatılardır. Genellikle konularını doğa olayları, tanrılar ve kahramanlıklar oluşturmaktadır. Eski çağlardan beri, insanlar anlam veremedikleri olaylar karşısında hayal güçlerini kullanarak çevrelerindeki durumları anlamlandırmaya çabalamışlardır. Böylece kendilerine tanrılar ve kahramanlar yaratmışlardır. ““Mitoloji” sözü, belirli bir kavme ait efsaneleri inceleyen, bir ilim dalı anlamına gelir.” (Gültepe,2015, s. 17). Mitolojik unsurlar, bir topluluğun dünya görüşünü şekillendiren ve geçmişle geleceği bağlayan önemli sembollerdir. “Mitler, binlerce yıl içinde yeryüzünün farklı noktalarında benzerlik içeren bir biçimde meydana gelmişlerdir ve toplumlara ait ortak mesajlardır” (Çağlayan Öcal, 2023). Dolayısıyla, mitoloji, belirli bir kültürün kolektif hafızası üzerinden çeşitli disiplinlerin iş birliği yaparak tarih, kültür ve insanlık hakkında derinlemesine anlayışlar sağlamak amacıyla incelenmektedir. İnsan (...) miti, kolektif düşüncenin en önemli biçimi addederek, genel bir düşünce tarihi ile birleştirmeye çalıştı. “Kollektif düşünce”, evrim mertebesi ne olursa olsun hiçbir toplumda asla tamamen fes edilmediği için modern dünyanın hala belli ölçüde mitsel bir davranışı muhafaza ettiği gördü (Eliade, 2017, s. 22).

Görsel 1. Hun Sanatından Bir Örnek **Kaynak:** URL 1

Mitolojinin diğer disiplinlerle ilişkisinin yanı sıra sanat ile olan ilişkisi de oldukça önemlidir. Mitolojik unsurlar, sanat eserlerinde, resimlerde ve heykellerde sıkça görülen motiflerdir. Sanat, mitolojik hikâyeleri görsel bir dilde ifade etme ve kültürel mirası yeniden yorumlama konusunda güçlü bir araçtır. Dolayısıyla, mitoloji hem geleneksel disiplinlerle hem de sanat ile entegre bir şekilde ele alınarak, kültürel mirasın zenginliği ve anlamı üzerine kapsamlı bir bakış sunar. Mitolojik unsurların sanat eserlerinde kullanımı, sanatçıların kendi kültürel kimlikleriyle daha güçlü bir bağ kurmalarını sağlamaktadır. Sanatçıların ülkelerinin mitolojilerini eserlerinde kullanması, geçmişle gelecek arasında köprüler kurma ve izleyicilere kültürlerinin evrensel değerlerini iletme amacı taşımaktadır. Bu sayede sanatçı kültürel mirası yeniden değerlendirmekte ve geçmişi ile ilişki kurabilmektedir.

Mircea Eliade’ye göre, modern toplumların hastalıklarının ve krizlerinin sebeplerinden biri kendilerine uygun mitolojiye sahip olmamalarıdır (Eliade, 2007, s. 23).

Burada Eliade, toplumların kimliğini oluşturan mitolojinin eksikliğinde sağlıklı bir toplumun söz konusu olamayacağını vurgulamaktadır. “Bir toplumun temeli aynı zamanda tipolojik bir kavram gibi duran yaşayan bir efsanenin ne olduğunu ve nasıl sürdürdüğünü ve bunun içinde yer alan kişilerin tartışması bile efsanenin diyalogunu sürdürdükleri anlamına gelmektedir”(Orhan, 2019, s. 52). Bu yaşayan efsanenin sürdürülmesi ve devam ettirilmesi, toplumdaki bireylerin arasındaki tartışmalar, diyaloglar, anlam arayışları ve sanat eserleri ile yakından ilişkilidir. Bu bağlamda Türk sanatçıların eserlerinde Türk mitolojisinden ilham alarak oluşturdukları eserlerin hem kendilerine hem de toplumun değerlerine katkısı önemlidir. Eliade yaşayan mit olgusunu şu şekilde açıklamıştır; “...yaşayan mit deyişinden insan davranışı için model oluşturması ve bu yolla yaşama anlam ve değer kazandırması olgusunu anlıyoruz.” (Eliade, 2017, s. 12). Modern toplumların mitlerden yoksun olduğunu söyleyebiliriz ancak hala yaşayan mitlerin, toplum içinde insan davranışlarının şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle Türk mitolojik anlatılarının inanç ve değerlerimiz üzerinde etkilerini görmek mümkündür. Bu inançlar gelenek, görenek ve adet gibi kavramlar olarak yaşantımızda yer alırlar. Örneğin eski Türklerin ruhları ve tanrıları ya da ölen önemli kişileri temsil etmek üzere yapmış oldukları dikili taşlar ve balballar (Görsel 2) örnek verilebilir. Bu inanişe göre ölen kişinin heykelinin yapılması onun dirileceği inancını taşımaktadır (Çoruhlu, 2013, s. 146). Bu gelenek günümüzde de mezarlarda bulunan mezar taşı olarak varlığını sürdürmektedir.

Görsel 2. Göktürk Balbal Örnekleri Kaynak: URL 2

Sanat eserlerini mitolojiden ayrı değerlendirmenin zor olduğu söylenebilir. Çünkü toplumun sahip olduğu mitoslar nesilden nesile aktarılmakta böylece geçmişten günümüze kadar farklı sanat formlarında kendine yer bulmaktadır. Kaptan Bazıyar (2016), “Mitoloji ve Çağdaş Sanat” isimli çalışmasında; “İnsan var oldukça sanat da mitler de ölmeyecektir. Sanatın dili, biçimi değişmektedir. İnsanın inanmaya ve yaratmaya olan eğilimi bitmeyecektir. Sanat, bu durumda doğaüstüne, ruhani olana, hayal gücüne en yakın dil olmaya devam edecektir. Tanrılar susmayacak, sanatçılar yoluyla konuşmaya devam edecektir.” şeklinde açıklamıştır. (Kaptan Bazıyar, 2016, s. 128). İnsanın mağara duvarlarından beri sanatla olan büyüsel ilişkisi, mitoloji ile devam etmiş, bugün de sanatçılar duygu ve düşüncelerini bu yönde ifade etmeye devam etmektedirler. “Tarihin alacalı dönemlerinden günümüze intikal eden çeşitli simgeler ve işaretlerle yeni anlamlar ve plastik değerler kazandırmak kavramı hem modern Batı ressamlarının hem de Türk ressamlarının yaratıcılıklarının esasında duran ortak bir özelliktir” (Yayan ve Sivri, 2017). Bu simgeler, sanatçılar tarafından sıklıkla yeniden yorumlanmakta ve modern sanatın dilinde yeni anlamlarla buluşmaktadır. Türk ressamları da kendi kültürel miraslarından ilham alarak, tarih boyunca kullanılan sembollerin yanı sıra Türk mitolojisinin unsurlarını da eserlerinde kullanmakta ve bu şekilde eserlerinde kullandıkları tarihsel simgeler,

işaretler ve mitolojik imgeler modern sanatta kendine özgü bir ifade ve anlam yaratmaktadır. Sanatçıların eserlerinde mitolojik anlatımları tercih etmelerinin sebeplerinden biri, içsel yolculuklarında ve anlam arayışlarında mitolojik imgelerin yol gösterici olmasıdır. Günümüz sanat dünyasında, sanatçılar kendi kültürel kökenlerini ve mitolojik miraslarını yeniden değerlendirirken, bu süreçte özellikle kadın sanatçılar kendi perspektiflerini ve anlatılarını güçlü bir şekilde ifade etmektedir. Bu bağlamda, Türk mitolojisi, kadın sanatçıların eserlerinde öne çıkan ve kültürel mirası çağdaş sanat diline taşıyan üç sanatçı incelenmiştir.

Selma Gürbüz

Selma Gürbüz'ün Türk mitolojik karakterlerini eserlerinde sıklıkla kullanan kadın sanatçılarımızdan birisidir. Yakın zamanda kaybettiğimiz Gürbüz, 1960 yılında İstanbul'da doğmuştur. Sanat hayatına resim yaparak başlayan Gürbüz, daha sonraları heykel, enstelasyon ve farklı medyumlar kullanarak sürecini devam ettirmiştir. Gürbüz'ün sanat anlayışı, geleneksel Türk motiflerini çağdaş sanatın perspektifiyle birleştiren benzersiz bir tarzı yansıtmaktadır. Sanatçı, eserleriyle ulusal ve uluslararası birçok sergide yer almış ve bu eserleriyle birçok ödül kazanmıştır. 2020 tarihinde İstanbul Modern'de açtığı "Dünya Diye Bir Yer" sergisi üzerine yazılan metinde Gürbüz'ün sanatı hakkında şunlar söylenmektedir;

"Selma Gürbüz'ün insan hayvan melezi varlıkları, yapıtlarında sıklıkla kullandığı siyah gölgelerle tanımlanan, başka bir dünyaya aitmiş gibi görünen cinsiyetsiz figürleri, belirsiz bir doğa kesitinden alınmış hissini uyandıran bitki ve hayvan betimlemeleri, sanatçının zengin hayal gücüyle birleşerek, oyuncu, muzip ve benzersiz bir sanatsal dil doğurur. Her yapıtında farklı hikâyeler anlatan sanatçı, kolektif hafızamızdaki rüyaları, korkuları, iç yolculukları, ölüm ve yaşam temalarını yapıtlarında izleyiciyle paylaşır; onlarla yüzleşmemizi ve başa çıkmamızı ister." (İstanbul Modern)

Gürbüz, Doğu ve Batı kültürlerinde yer alan mitolojik anlatıları kendi sanatıyla harmanlayarak farklı bir dil oluşturmuştur. Gürbüz'ün eserleri hem Doğu hem de Batı sanat özelliklerini taşımaktadır. Sanatçı bir röportajında, uzun zaman Batı'da yaşamış biri olarak Doğu'yu yeniden keşfettiğini vurgulayarak bu iki kültürü sentezlediğinden bahsetmektedir. Bu röportajında eserlerinde Batı motiflerinin de yer aldığını belirterek, bir Doğulu gözüyle Batı'ya baktığını belirtmektedir (Uncu, 2013). Sanatçı, Türk mitolojisine hâkim olduğu kadar İran, Hint, Anadolu ve Uzakdoğu gibi kültürleri de yakından takip etmiştir. Sanatının zengin imge dili, bu kültürlerin içinde barındırdığı din, doğa ve insanın kendini anlamlandırma çabası ile oluşan mitoslar aracılığıyla oluşturduğu sentez doğrultusunda ilerlemiştir. Sanatçının bu zengin dili incelendiğinde mitolojik anlatının belirgin bir şekilde ortaya çıktığı 20 Şubat 1999 yılında İstanbul Apel galeride açtığı "Karaname" isimli sergisi karşımıza çıkmaktadır.

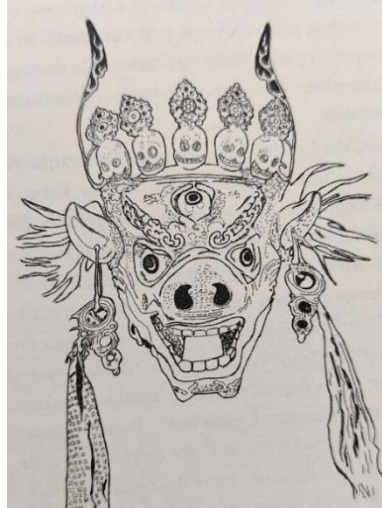
Görsel 3. Karaname Sergi Açılış Davetiyesi 1999 (Salt Araştırma, Yusuf Taktak Arşivi) **Kaynak:** URL3

Görsel 3'te bu serginin davetiyesi yer almaktadır. Bu görselde görüldüğü gibi heykel figürü dikkat çekmektedir. Karaneme başlığı altında bu figürlerin metal heykellerden oluşan siyah renkli, sıra dışı hayvan figürleri olduğu görülmektedir. Bu heykeller (Görsel 5 ve 6), siyaha boyanmış metal levhalardan oluşmaktadır. Serginin adı, Türk mitolojisinde "Karaneme" isminden gelmektedir. Omeljan Pritsak 'kara' adı için sunları söylemektedir;

"Türk devlet teşkilâtında, boy ve kişi adlandırmalarda, yas ifadelerinde, kötü hastalıkların tanımlamalarında, yön ve coğrafya tasvirlerinde, onursuzluk, utanç ve itaatsizlik gibi durumların ifadelerinde, uhrevi âlem için kötü ruhların ifadesinde, bahtsızlık ve yoksulluk, düşmanca kötü tutum ve kötü niyetli davranışların betimlemelerinde, hayvan ve bitki adlandırmalarında sıkça kullanılmaktadır." (Pritsak, çev. 2021, s. 519).

Pritsak'ın ifadesinden de anlaşılacağı üzere kara kelimesi, çok yönlü kullanımı ile genellikle Türk kültüründe ve dilinde bazı bağlamlarda olumsuz anlamlarla ilişkilendirildiği görülmektedir. 'Neme' kelimesi ise yaratılmış şey anlamına gelip iki gruba ayrılmaktadır. Biri 'aruu neme' temiz iyi ruhlar anlamına gelirken ikinci grup ise 'kara neme' pis, kötü niyetli ve kötü ruhlar anlamına gelmektedir (Öger ve Yıldız Altın, 2016, s. 16). Altay Türk mitolojisinde, yeraltında yaşayan, şeytana da benzetebileceğimiz kötülüğün hükümdarı Erlik Han (Görsel 4) bulunmaktadır. Kötü ruhlar yani Kara Neme'ler de ondan türemişlerdir. "Erlik'in başında yer aldığı kötü ruhlar zümresi insanlara her türlü kötülüğü, hastalığı ve ölümü getirirler. Bunlar daha ziyade korkunç şekilli yaratıklar ya da cinlerden meydana gelir." (Çoruhlu, 2013, s. 57).

"Yaradılış mitlerine bakılacak olursa Erlik, başlangıçta Tanrı ile birlikte yaratma işinde karşımıza çıkan kötü olmayan bir unsur ise de zamanla Tanrı gibi kendi halkını yaratma isteği, hırsı ve kibri nedeniyle bir dizi olayın sonucunda kötülüğün efendisi hâline gelir ve yer altında kara bir güneşin aydınlattığı dünyada yaşamaya mahkûm edilir" (Çoruhlu, 2020, s. 78).

Görsel 4. Ölümün Efendisi Erlik Han'ı Gösteren XIX. Yüzyıla Ait Bir Mask (Çoruhlu, 2013, s. 57)

Selma Gürbüz'ün Karaneme sergisinin de Türk mitolojisinden yola çıkılarak Altay Türklerinde ifade edilen kötü ruhları ve cinleri betimleyen eserler ortaya çıkardığı görülmektedir. Sanatçı bu eserlere (Görsel 5) kuyruklu oyun adını vermiştir. Eserlerin iki boyutlu biçimlendirilmiş, siyah metal levhalardan oluşan görüntüleri geleneksel gölge oyunlarını akla getirmektedir. Ferit Edgü'nün "Selma Gürbüz İçin Üç Yazı" adlı kitabında, Gürbüz, gölge imgeleri için, "yarattığım dünyada ayna yoktur. Bu nedenle

insanın yüzünü değil, gölgesini resmetmeyi yeğledim” demektedir. Bu söylemin hemen ardından, “Bu gölgeye bakarsan, her şeyi görebilirsin. Çünkü her şey onun içindedir. Melek de şeytan da. Özellikle şeytan. Yani insan. Bu suretlerde derinlik, önden arkaya değildir. Yukarıdan aşağı ve sağdan soladır. Daha açık bir deyişle, tepeden tırnağadır. Gerçek derinlik de budur.” (Edgü, 2013, s. 19) diyerek eserlerindeki gölge imgelerinin anlamını ifade etmiştir.

Görsel 5. (Sol). Selma Gürbüz, Kuyruklu Oyun (Karaname sergisinden), Boyalı levha 127 x 90,5 x 26 cm Kaynak: URL: 4

Görsel 6. (Sağ). Karaname Sergi Kataloğundan Görsel. Kaynak URL: 5

Eserlerinin ilham kaynağı Türk mitolojisi olsa da sanatçı konuyu kendi iç dünyasında anlamlandırarak sembolik figürler oluşturduğu görülmektedir. Gürbüz, sanat eserleri aracılığıyla doğa ve insan arasında düş gücüne dayanan bir ilişki kurmaktadır. Onun dünyası gizemli olduğu kadar tanındıktır. “Dünya Diye Bir Yer” sergisi üzerine yapılan röportajda; “Doğasıyla, hayvanlarıyla, bitkileriyle, kadınlarıyla, bütün duygularıyla, düşünceleriyle, mitleriyle, masallarıyla, rüyalarıyla ve daha pek çok şeyiyle görmekte ve duymakta olduğum, içinde nefes aldığım, ait olduğum, kalbimin en derinlerinde hissettiğim, bugüne kadar ara vermeden resmettiğim dünya...” (Çıplak Drillat, 2021) diyerek kendi dünyasını da anlattığından bahsetmektedir. Sanatçı eserleriyle iç dünyasının kapılarını aralamakta ve izleyicileri bu dünyaya davet etmektedir. Eserlerinde insan, hayvan ve bitki arasındaki sınırları muğlaklaştıran bir dünya yaratmaktadır.

Canan Şenol

Türk mitolojik imgelerini sanat eserlerinde kullanan bir diğer sanatçımız ise Canan Şenol’dur. Sanatçı resim, heykel, yerleştirme, video, fotoğraf, nakış gibi farklı mecralarda eserler yaratmaktadır. Canan, İslam mitolojisi, Osmanlı geleneksel el sanatları ve minyatürden türeyen geleneksel formları ve temaları, güncel konularda ve düşünsel bağlamlarda yeniden şekillendirerek bu unsurları değişen koşullara uygun yeni anlamsal ve sembolik bağlamlara taşımaktadır. Bu yeni anlam ve bağlamlar genellikle eserlerinde feminist bir söylemle ifade edilmektedir. Bu bağlamda sanatçının eserlerinde, kadının doğası, toplumdaki konumu ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığı gibi konular ön plandadır. 2017 yılında Arter sanat galerisinde, tüm sanat pratiğini kapsayan geniş çaplı bir kişisel sergi gerçekleştirmiştir. Üç kata yayılan bu sergide, “ışık/gölge, iyi/kötü, içsel/dışsal, gerçeklik/hayal, aydınlık/karanlık gibi ikiliklere dayanan ve insan ruhsallığının bastırılmış öğelerini (cinler, gerçeküstü yaratıklar, arketipsel figürler aracılığıyla) ele alan

üretimleri” (Gürlek, 2017, s. 12) yer almaktadır. Sanatçı bu üç katı Cehennem, Araf ve Cennet olarak üç bölüme ayırmıştır. Arafta yer alan sanatçının ‘Şahmeran’ (Görsel 7) eseri bu araştırma kapsamında ele alınacak imgedir. Şahmeran Mezopotamya topraklarında doğmuş ve çeşitli kültürlerde yer alan bir halk anlatısıdır. Kadın başlı, vücudu yılan olarak tasvir edilen bu efsanevi yaratığın en bilindik hikâyesi Cemşab ile olanıdır;

Görsel 7. Minyatür: Özel Asitsiz Kâğıt Üzerine Altın ve Asetat Üzerine Fotoğraf, 67 x 91 cm
Kaynak: URL 6

“Cemşab, Şahmeran’ın yaşadığı mağarada kalır ve bir süre birlikte yaşarlar. İkisi de birbirlerine çok güvenir ve severler. Zaman içinde Cemşab yeryüzüne dönmek ister. Şahmeran ölümünün insanoğlunun elinde olduğunu, sakın yerini söylememesi ve hamama gitmemesi için söz alır. Ülkenin padişahının önemli bir hastalığa yakalanır ve veziri sadece şahmeranın etini yerse kurtulacağını söyler. Şahmeran’ı gören kişinin vücudunda pulların belireceği bilgisini bilen vezir ülkedeki herkesi zorla hamama götürür. Cemşab’ın vücudundaki yılan derisini gören vezir şahmeranın yerini zorla öğrenmiştir. Ele geçirilen Şahmeran, kaynatılan etinin ilk suyunu vezirin, ikinci suyu padişahın ve üçüncü suyu Cemşab’ın içmesini öğütlemiştir. Efsaneye göre ilk suyu içen vezir zehirlenir ve ölür, padişah iyileşir ve Cemşab’ında akli ve zekâsı güçlenerek yeni vezir olmuştur.” (Beydiz, 2016, s. 272).

Şahmeran, bilgeliğin, bereketin ve şifanın sembolleri arasındadır ve Anadolu’nun birçok yerinde evlere asılan motiflerden biridir. Şahmeran’ın “bereket getirdiği ve nazara karşı koruduğu düşüncesiyle halkın gelenek ve göreneklerine sirayet eden Şahmeran motifi cam altına çizilmiş resimleri ile orijinal görüntüsü çok bozulmadan yöreden yöreye çeşitli renk ve biçimler eklenerek kendini göstermiştir.” (Duydu ve Karabey Tekin, 2022, s. 1211)

Şahmeran hikâyesinin farklı versiyonlarında Şahmeranın vücudunun iki parçaya ayrıldığı söylenmektedir. Bir parçası zehirli diğer parçası ise şifa vericidir. Aslında burada iyi ve kötü olanın bir vücutta iç içe geçtiği görülmektedir. Ayrıca “Kadına yönelik şiddete karşı bir öz savunma öyküsü olarak da anlatılıyor Şahmeran. Bu hikâye hem derdin hem dermanın sahibi olan şifacılığı ile yaşam ve ölümü birlikte simgeleyen kadın ve yılanın ortak bir özelliği olarak karşılık buluyor.” (Kara, 2019, s.70). Canan, Şahmerana kendi yüzünü vermiş ve sergisinde Araf katına yerleştirmiştir. Araf arada olmaktadır ne cehennemde ne de cennette olandır. Sanatçı bu eser ile “Araf katının ve sınırlarını aşmakta zorlanan kadınların da koruyuculuğunu üstlenmiştir” (Sayım, 2018). Şahmeran hikâyesinde, Şahmeran’ın bilgeliği, cömertliği ve yanlışlarına rağmen insanlara yardım

etme arzusu vurgulanmaktadır. Canan Şenol'un Şahmeran figürünü seçmesi, bu figür aracılığıyla kadının güçlü ve olumlu yönlerine vurgu yapma veya mitolojinin içerdiği sembolizmi sanatsal bir dille yeniden yorumlama amacını taşıyor olabilir.

Can Göknil

Türk mitolojik imgelerini sanat eserlerinde kullanan son kadın sanatçımız ise Can Göknil'dir. Can Göknil tüm eserlerinde Türk mitolojisine ait imgeleri sıklıkla kullanmaktadır. Eserleri incelendiğinde ise Anadolu Tanrıçaları, Şamanizm temalı hayvan figürleri, yaradılış efsaneleri, aslanlı dağı, hayat ağaçları ve muskalar gibi birçok konuyu eserlerine taşımıştır. 19 yaşında gittiği Amerika'da grafiker olarak çalışan sanatçı bir dizi çocuk kitabı resimlemiştir. Çocuksu ruhunu bu çalışmalarla keşfettiğini söyleyen sanatçı resim sanatını da bu ruhla birleştirmiştir (Güner Tuzcular, 2019). Aynı zamanda denemeler ve öyküler yazan sanatçının eserleri incelendiğinde genellikle sevimli bir üslup kullandığı görülmektedir. Bu konu üzerine Sema Özgür (2006)'ün "Şamanizm ve Can Göknil'in Yapıtlarındaki İzdüşümleri" başlıklı tezinde Can Göknil ile yaptığı röportajında, sanatçı, kadınları sevimli ve yuvarlak hatlı çizmesinin tanrıçalarla olan ilişkisini şu şekilde açıklamıştır;

"Ben hep ilksel tarafla ilgiliyim. Primitif art dediğimiz zaman formlar çok basitleşmiş, biraz oyuncaksallaşmış gibi oluyor. Mesela idollere baktığımızda bunu açıkça görüyoruz. O ilksellik çocuksu olmaktan gelir. Bugünkü çağdaş yaşamın karmaşası içinde insanlar çocukluklarını, insanlıklarını, yalın bir şeylerini kaybetmiş gibiler. Çok fazla katmanları var sanki. Bu yalınlıklarına ulaşabilmek gibi bir çabam var. Mesela Anadolu Tanrıçaları tanıdığım en ilkel objeler ve en çok görebildiklerim de o idoller oldu. Birçok yerde Anadolu uygarlıkları sergileri oldu, Ankara'daki müzeleri dolaştım. Bütün bunlar beni etkiledi tabi. Dediğim gibi ben ilksel inançlarla uğraşıyorum ve ilksel inançların da böyle bir çocuksu tarafı var." (Özgür, 2006, s. 159).

Göknil, bu röportajında, primitif olanın yalınlığına ve doğallığına vurgu yaparak bugün insanların karmaşık yaşantılarıyla çocuksu yönlerini kaybettiğini belirtmektedir. Sanatçı, özellikle idol ve Anadolu Tanrıçaları gibi ilkel objelerden ilham alarak, modern yaşamın karmaşıklığında kaybolmuş gibi görünen insanların içsel çocukluk ve yalınlıklarını yeniden keşfetmeye çalıştığını ifade etmektedir.

İlkel toplumların sanatçıyı etkileyen yönü düş gücüdür. İnançların bugünün aksine çok katmanlı ve renkli oluşu onun Türk mitolojisine ilgisini arttırmıştır. Bu konuda çok fazla araştırma yapan sanatçı bu topraklara ait olan mitolojiyi görselleştirerek kültürel kimliğimizi güçlendirmektedir. Bu araştırma kapsamında sanatçının sıklıkla işlediği Altay Türk mitolojisinde adı geçen tanrıça Umay Hatun resimleri ele alınacaktır. Yaşar Çoruhlu 'ya göre "Türk mitolojisinde kutsal sayılan Umay ile ilgili en eski belgeler Orhun Abideleridir. Bu abidelerden Kültigin yazıtının 31. Satırına dayanarak Umay'ın kadın (anne) ve çocuklarla ilgili bir tanrıça olduğunu ileri sürmektedir" (Çoruhlu, 2013, s. 41).

L. P. Potapov'un Umay kültürünü derinlemesine incelediği makalesinde Umay kültü ve Kut anlayışını bir arada değerlendirerek şunları söylemektedir;

"Umay ve Kut aynı zamanda insanda bulunan hayat kaynağı kabul edilmiştir. İnsana yönelik bu iki terim yaşa bağlı olarak sinonim niteliğinde kullanılmıştır. Umay ve Kut'un bağı sadece çocukları değil, aynı zamanda yetişkinleri koruyan "koruyucu melek" benzeri Umay'la ilgili tasavvurda da görülmektedir. Türk halklarında Umay'a saygı duyulması temelinde çocuğun doğumunun ana

kaynağıyla belirgin olan bağı yer almıştır. Bu Umay kelimesinin "ananın döl yatağı, göbek bağı" anlamına gelmesinden de anlaşılmaktadır. Fakat eğer Umay kelimesi sadece insanın hayat kaynağının adıyla bağlantılıysa o zaman kut insan ruhlarından biridir (şamanlarda) ve ev hayvanlarına, vahşi hayvanlara, bitkilere uzanan daha geniş bir anlamda yorumlanmaktadır." (1996, s. 232).

Görsel 8. Can Göknil, Umay Hatun I, 25x25cm Gravür baskı, (Hacısüleymanoğlu ve Yılmaz, 2022, s. 12).

Sanatçının "Umay Hatun I" isimli gravür baskının orta merkezinde iri ve dolgun vücutlu bir kadın figürü kollarını yukarı doğru açar şekilde betimlenmiştir. Ayrıca kolları üzerinde renkli kuş figürleri de bulunmaktadır. Sanatçı Potapov'un bahsettiği şekilde koruyucu bir melek gibi tasvir etmiştir. Bu melek Batı sanat tarihinde gördüğümüz meleklerle benzememektedir. Daha çok Selçuklu dönemine ait Umay ana tanrıça idollerini (Görsel 9) anımsatmaktadır. Bu idollerde kadın bedeni idealize edilmeden verilmiştir. "Çoğunlukla oturan iri memeli, iri kalçalı, kocaman karınlı ana tanrıça idolleri ya da onlardan da önce çok da soyutlanmış kült figürleri, müzelerimizin ve Batılı müzelerin dünyanın düş gördüğü Çağ'a ait kanıtlardır." (Turan, 2014).

Görsel 9. Selçuklu Dönemine Ait Umay Ana Tanrıça İdol Örneği **Kaynak:** URL 7

Umay Hatun I (Görsel 8), resmine bakıldığında Umay'ın bir ağaç gibi betimlendiği görülmektedir. Burada Umay'ın bedeni Türk mitolojisinde önemli bir yer sahip olan

Hayat Ağacı kültürünü akla getirmektedir. Hayat ağacı ve Umay figürünün sanatçı Göknil tarafından birleştirilerek betimlenmesi tesadüfi olmamıştır. Bu önemli iki anlatım Türk mitolojisi için oldukça önemlidir. Doğurganlık, bereket, koruyucu güç ve yeniden doğuşu ifade etmek için sanatçının Umay figürünü ve hayat ağacını aynı bedende betimleyerek dikkat çekici bir anlatım ortaya çıkarmıştır. Türk mitolojisinde türeyiş efsanesinde anlatılan hayat ağacı motifinin Çoruhlu'ya göre, birçok eski metinde yer almaktadır. "Bu metinlerin en tanınmış ise Oğuz Destanıdır." (Çoruhlu, 2013, s. 135). Bu destana göre "Oğuz av sırasında bir gölün ortasında bir ağaç ve bu ağacın kovuğunda tanrısal kaynaklı bir kız görür. Oğuz onunla evlenir ve kız kendisine üç oğul verir. Ağacın bu kovuğu Uygur söyleninde geçen dala benzer: bir ağaç üzerinde oluşan budak dokuz ay dokuz gün sonra yarılmakta ve beş çocuk dünyaya gelmektedir." (Roux, 2015, s. 26). Görsel 8'de yer alan eserde Umay'ın iki yana açılmış kollarında ise beş kuş görülmektedir. Bu kuşların, Jean Paul Roux'un bahsettiği beş çocuk olduğu söylenebilir. Burada Umay ile hayat ağacının insanın türeyişiyle olan ilişkisine gönderme yapıldığı düşünülebilir.

Başka bir okumayla, Umay, Hayat ağacı ve kuş ilişkisine bakıldığında Altay Türklerindeki inanışa göre Umay ananın yeryüzüne kanatlı bir kuş kılığında indiği ve bu kuşa Hüma kuşu adının verildiği bilinmektedir. (Büyükcın Sayılır, 2021, s. 191) Türk mitolojisinde Güzelliğin sembolü, cennet kuşu olarak tanımlanan bu kuş, "Humay, Hüma ve Kumay" olarak da adlandırılmaktadır. Sanatçı bu resminde Umay'ı Hüma kuşu ile ilişkilendirdiği söylenebilir. Can Göknil'in çok katmanlı okumalara olanak veren eserleri Türk mitolojisinin derinlemesine incelenmesinin izlerini taşımaktadır.

Araştırmaya konu edilen üç sanatçı, Türklerin Orta Asya'da başlayan ve Anadolu topraklarına yayılan serüvenlerini sanatlarında farklı anlam ve biçimlerle kendilerine konu edinmişlerdir. Bunun sebebi ise, Türk mitolojisinin çok katmanlı ve renkli yapısıdır. Birçok kültürü içinde barındıran geniş coğrafyanın zengin anlatıları, sanatçılar için ilham kaynağıdır. Sanatçılar bugün yaşadığımız coğrafyanın sınırlarını aşarak Türk kültürünün içindeki birçok unsuru yeniden canlandırmaktadırlar. Böylece sanatçıların eskinin mirasıyla, şimdiki zamanın yeni anlatıcıları olduklarını söyleyebiliriz.

Sonuç

Bu araştırma, Türk sanatının önemli isimleri Selma Gürbüz, Canan Şenol ve Can Göknil'in eserlerinde Türk mitolojisinin nasıl bir rol oynadığını anlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Sanatçıların eserleri, Türk mitolojisinin derinliklerinden alınan sembollerle dokunmuş, evrensel bir dil kullanarak izleyiciyle etkileşimde bulunan bir anlatım biçimini sergilemektedir. Selma Gürbüz'ün "Karaname" sergisinde Türk mitolojisinde Erlik ile ilişkili olan kötü ruhları ifade ettiği bilinmektedir. Alpay Türklerinde ifade edilen bu kötü ruhları ve cinleri betimleyen eserler ortaya çıkarmıştır. Canan Şenol'un "Şahmeran" isimli eserinde Türk mitolojisinde önemli bir yeri olan şahmeran imgesini heykel formunda betimlediği gözlemlenmiştir. Şahmeran, Anadolu hafızasında derin izler bırakan ve geleneksel halk sanatları ile çağdaş sanatların birçok alanda kendini gösteren önemli bir figürdür. Canan Şenol'un Şahmeran figürünü seçmesi, hikâyede Şahmeran'ın bilgeliği, cömertliği ve insanlara yardım etme arzusunu vurgulayarak, kadının güçlü ve olumlu yönlerine odaklanmayı ve mitolojinin içerdiği simbolizmi sanatsal bir bakış açısıyla yeniden yorumlamayı amaçlamış olabilir. Can Göknil'in eserleri incelendiğinde ise Anadolu Tanrıçaları, Şamanizm temalı hayvan figürleri, yaradılış efsaneleri gibi Türk mitolojisinde oldukça önemli konuları sıklıkla işlediği görülmektedir. Araştırma kapsamında incelenen "Umay Hatun I" isimli eseri de aynı şekilde Umay adının ve özelliklerinin Orhun Abidelerinde yer alması, Türk toplumu içindeki varlığının tarihsel kayıtlarla belgelenmiş olması açısından büyük öneme sahiptir. Umay figürü, kadınlar ve çocuklar ile yakından ilişkilidir. Eserinde ise bu figürü hayat

ağacına benzeterek kolları açık bir şekilde ve üzerine konmuş kuşlarla birlikte betimlenmiştir. Türk mitolojisinde oldukça önemli bir yeri olan hayat ağacı ve Umay figürünü aynı bedende betimleyerek, doğurganlık, bereket, koruyucu güç ve yeniden doğuşu ele alarak dikkat çekici bir anlatım ortaya çıkarmıştır.

Bu kadın sanatçıların eserlerindeki ortak temalar, izleyiciyi mitolojinin evrensel ve tarihsel boyutlarıyla buluşturarak, Türk kültürünün köklerinden günümüze taşıyan bir köprü işlevi görmektedir. Ayrıca, bu eserlerin Türk kültürü ve mitolojisi ile etkileşime geçerek, izleyicilere derin düşündürme ve kültürel bir mirası günümüzde yeniden değerlendirme fırsatı sunduğunu söyleyebiliriz. Türk mitolojisinin bu sanatçıları aracılığıyla çağdaş bir perspektiften nasıl ele alındığını anlamak, mitolojinin sadece bir geçmiş kalıntısı değil, aynı zamanda canlı bir ifade ve kültürel devamlılık aracı olduğunu fark etmemize olanak tanımaktadır.

Kaynaklar

- Beydiz, M. G. (2016). *Mitolojiden Sanata Hayvan İmgesi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Büyükcın Sayılır, Ş. (2021). Türklerin Ağaç ile Mitolojik ve Tarihî Bağları Üzerine Bir Değerlendirme. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 187- 198.
- Çağlayan Öcal, S. (2023). Mitlerin ve Sanatın Gerçeklik Kurgusu. *Uluslararası Sanat ve Estetik Dergisi*, 6(10), 26-35.
- Çıplak Drillat, (23.04.2021). Yabancılaşma Duyguları Yaratan Bir Masalsılık. *ArtDog İstanbul*. <https://artdogistanbul.com/yabancilasma-duygulari-yaratan-bir-masalsilik/> [Erişim tarihi: 04. 10. 2023].
- Çoruhlu, Y. (2013). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- Çoruhlu, Y. (2020). Türk Sanatında Kötü Ruhlar. *MSGÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (21), 59-88.
- Duydu, M. ve Karabey Tekin, A. (2022). Türk Mitolojisinde Hayvan Sembolizmi ve Geleneksel "Şahmeran" Figürünün Sanata Yansımaları. *İdil*, 96, 1208-1217.
- Edgü, F. (2013). *Selma Gürbüz İçin Üç Yazı*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Eliade, M. (2007). *Mitler, Rüyalarda ve Gizemler*. (Çev. Cem Soydemir). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Eliade, M. (2017). *Mitlerin Özellikleri*. İstanbul: Melisa Matbaacılık.
- Gültepe. N. (2015). *Türk Mitolojisi Yeni Araştırmalar Işığında*. İstanbul: Resse Yayınları.
- Güner Tuzcular, I. (6. 03. 2019). Can Göknül ile Söyleşi. *Pazartesi14*. <https://pazartesi14.com/2019/03/06/can-goknil-ile-soylesi/>, [Erişim tarihi: 08.11.2023].
- Gürlek, N. (2017). *Canan Kaf Dağının Ardında*. (Ed. Süreyya Evren). İstanbul: Arter.
- Hacısüleymanoğlu D. S. ve Yılmaz, M. (2022). Can Göknül'in Eserlerindeki Şamanist Etkiler. *Sanat ve İnsan Dergisi*, Özel Sayı, 7-16.
- İstanbul Modern. Selma Gürbüz: Dünya Diye Bir Yer. *Sergi Tanıtım Metni*. https://www.istanbulmodern.org/tr/sergiler/gecmis-sergiler/selma-gurbuz-dunya-diye-bir-yer_2551.html, [Erişim tarihi: 10.12.2023].

- Kaptan Bazyar, C. (2016). Mitoloji ve Çağdaş Sanat. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 0(18), 113-130.
- Kara, B. (2019). *Mitoloji ve Toplumsal Cinsiyet: Şahmeran Miti*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Orhan, U. (2019). *Çağdaş Sanatta Mitoloji*. Yüksek Lisans Tezi. Batman: Batman Üniversitesi.
- Öger, A. ve Yıldız Altın, K. (2016). Uygurlarda Şamanizmden İslama Kötü Ruhların Dönüşümü. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 7, 15-25.
- Özgür, S. (2006). *Şamanizm ve Can Göknil'in Yapıtlarındaki İzdüşümleri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Pritsak, O. (2021). Kara Türk Yön Sembolizmi Çalışması. (Çev: Elvin Yıldırım). *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 519-532.
- Roux, J. P. (2015). *Eski Türk Mitolojisi* (çeviren: Musa Yaşar Sağlam). Ankara: Bilge Su.
- Sayım, O. (2018). Canan "Kaf Dağı'nın Ardında" sergisiyle Arter'de-Gülgün Bostancı. *Sanatın Yolculuğu*. <https://www.sanatinolculugu.com/canan-kaf-daginin-ardinda-sergisiyle-arterde/>, [Erişim tarihi: 08.11.2023].
- Turan, G. (22. 01. 2014). Tanrıçaların Taçlarına Kuşlar mı Konar... *Can Göknil Resmi İnternet Sitesi*. <https://cangoknil.com/metinler/tanricalarin-taclarina-kuslar-mi-konar/>, [Erişim tarihi: 05.12.2023].
- Uncu, E. A. (23. 01. 2013). Belki de Doğulu Gibi Batı'ya Bakıyorum. *Radikal Gazetesi*. http://www.selmagurbuz.com/dosyalar/basin/radikal_selmagurbuz.pdf, [Erişim tarihi: 08.11.2023].
- Yayan, G. ve Sivri, O. (2017). Mitolojik Unsurların Günümüz Sanatçılarından Can Göknil'in Çalışmalarına Yansımaları. *Sobider Sosyal Bilimler Dergisi*. 4 (10), 653-672.

İnternet Kaynakları

- URL 1: <https://www.felsefe.gen.tr/eski-turklerde-siyasi-dusuncenin-kaynagi/> [Erişim tarihi: 10.11.2023].
- URL 2: <https://www.tarihlisanat.com/balballar-gokturk-tas-anitlari/> [Erişim tarihi: 08.11.2023].
- URL 3: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/37903> [Erişim tarihi: 08.11.2023].
- URL 4: <https://sevildolmaci.com.tr/tr/artwork/kuyruklu-oyun/> [Erişim tarihi: 12.11.2023].
- URL5: <https://www.onlinemuzayede.com/urun/4576429/selma-gurbuz-karaname-apel-galeri-istanbul-1999-turkce-30-s-30x23-cm-ka> [Erişim tarihi: 12.11.2023].
- URL 6: <https://bi-ozet.com/2017/08/22/sergi-kaf-daginin-ardinda/> [Erişim tarihi: 08.11.2023].
- URL 7: <https://www.soylentidergi.com/dogurganlik-ve-bereket-tanricasi-umay-ana/> [Erişim tarihi: 05.11.2023].